

УДК 930.1

Б 61

Світлана БІЛА

РОЗВИТОК УНІЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

У статті проаналізовано історіографічну літературу з унійної проблематики, показано основні здобутки і тенденції теми. Доведено, що польська наука у дослідженні особливостей розвитку унієзнавства має більш давні традиції. Значною об'єктивністю характеризуються узагальнюючі оцінки польськими науковцями концепцій, еволюції поглядів, здобутків і недоліків церковної історіографії з унійної проблематики. Стверджується, що праці українських дослідників містять значний аналітичний матеріал про генезу та особливості унієзнавчих студій, внесок у дослідження проблеми церковно-історичних шкіл, наукових центрів та осередків.

Ключові слова: унієзнавство, унійні процеси, унійна проблематика, церковна історіографія.

Актуальність теми дослідження пов'язана з особливістю розвитку унієзнавства та церковної історіографії на зламі ХХ – ХХІ ст., що характеризується підвищенням уваги до проблематики, в якій аналізується генеза історіографічних досліджень, процес збагачення історіографічних знань, внесок провідних учених у розуміння історіографічного процесу у дослідження церковно-історичних шкіл, інституцій, краєзнавчих осередків. Перші спроби узагальнення унієзнавства як галузі історико-церковної історіографії фіксуються наприкінці ХІХ ст. Вони значно примножились у ХХ ст., проте досі відсутня спеціальна праця, в якій би підсумовувалися результати вивчення історії унії. У більшості випадків історіографічні огляди стосуються генези Берестейської унії наприкінці ХVІ ст. та перших поунійних десятиліть. Література про унійну церкву ХVІІ – ХVІІІ ст.

© Біла Світлана, 2010

взагалі ніким ще не простудійована, що є великою лакуною в церковній історіографії. Праці українських і польських дослідників містять значний аналітичний матеріал про генезу та особливості унієзнавчих студій, внесок у дослідження проблеми церковно-історичних шкіл, наукових центрів та осередків, однак спеціальних розвідок щодо історіографії унійних процесів у західних єпархіях Київської митрополії XVII – XVIII ст. немає.

Короткий аналіз історіографічних напрацювань білоруських, українських та російських істориків міститься у монографіях С.Морозової [7], [8]. Дослідниця виокремила три історіографічні комплекси східнослов'янського унієзнавства: 1) кінець XVI – перша половина XVII ст.; 2) друга половина XIX – перша третина XX ст.; 3) кінець XX ст. [8, 7 – 49]. У польській історіографії достатньо виразно виділяються такі періоди: друга половина XIX – початок XX ст.; 20 – 30-ті рр.; 80 – 90-ті рр. XX ст. [8, 7].

Генеза історіографічних пошуків українських та зарубіжних науковців з проблем унієзнавства та оцінка цих напрацювань сучасниками викладена у працях Л.Тимошенка [14], [15], [16] та С.Білої [1].

Розуміючи, що зроблено небагато у з'ясуванні цієї важливої проблеми, ставимо собі за мету проаналізувати історіографічні праці з унійної проблематики та відзначити їх позитивні аспекти і недоліки.

Польська наука у дослідженні особливостей розвитку унієзнавства має більш давні традиції [21]. Наприкінці XIX ст. з'являються перші узагальнюючі оцінки здобутків і недоліків церковної історіографії. Так, В.Закшевський відзначив незадовільний стан церковно-історичних досліджень [30]. У 1925 р. стан унієзнавчих досліджень був предметом наукового обговорення на IV з'їзді польських істориків у Познані [24]. Питання розвитку унієзнавства спеціально обговорювалося на VI з'їзді польських істориків у Вільно (1935). Так, з'їзд звернувся до Головної управи Польського історичного товариства з пропозицією утворення спеціального Комітету досліджень церковної унії [26].

На сучасному етапі одним із перших спеціальну історіографічну розвідку з історії унії написав А. Міронович [25]. Дослідник правильно відзначив, що унійна проблематика вивчалася не тільки для потреб історичних досліджень, а й для політичних цілей. З'ясовуючи мотиви зацікавлення унійною тематикою різними науковими школами, він зауважив, що російські науковці акцентували на політичних факторах унійних процесів, а польська історіографія підкреслювала теологічні фактори, розглядаючи унію як прагнення Апостольської столиці до єдності християнства. Польську історіографію А. Міронович поділив на три періоди. До 1918 р. вона характеризується різноманітністю опрацювань і відсутністю наукового об'єктивізму. У міжвоєнний період церковна унія розглядалася у ширшому історичному контексті, однак була обмежена у використанні джерельних матеріалів. Повоєнний етап характеризується меншою кількістю напрацювань, однак більш критичним підходом. А. Міронович з'ясував, що широке зацікавлення польської історіографії унійною проблематикою припадає на другу половину XIX ст., а також на міжвоєнний час. У другій половині XIX ст. це стало можливим завдяки публікації джерел [25, 167]. У міжвоєнний період унаслідок актуалізації проблеми унії розробляється питання її впливу на суспільно-політичну, національну й культурну ситуацію в Речі Посполитій та ставлення сусідніх держав, в основному Росії, до релігійних змін. У повоєнний час унійні дослідження проводилися переважно духовними істориками. Отже, автори часто репрезентували конфесійні погляди й аналізували поширення унії на підставі селекційно відібраних джерел та напрацювань [25, 168]. Здобутком таких досліджень було висвітлення відносин між православною й католицькою конфесіями та опрацювання регіональної історії православної церкви. У світській повоєнній польській науці унійна проблематика розглядалася лише на маргінесі світської історії.

Заслугують на увагу й деякі рефлексії А. Міроновича стосовно основних концепцій польського унієзнавства. Так, наприклад, польська історична література часто підкреслювала роль Берестейської унії як доповнення до політичної унії 1569 р., що не завжди підтверджується фактографічно. Концепція

інтеграційної функції церковної унії земель Речі Посполитої перебуває в суперечності з поглядом, який вбачає в ній додатковий імпульс до формування націотворчих і сепаратистичних тенденцій на руських теренах. Тракткування унії як політичного явища релігійного характеру призвело до гальмування історіографічного процесу і тим самим – до спаду зацікавлення науковцями цією темою [25, 170]. Багато польських істориків намагалися все ж аналізувати генезу унії на широкому тлі внутрішніх та зовнішніх змін Речі Посполитої, а її наслідки – в різних площинах.

Слушними є також зауваги дослідника стосовно концепції російської історіографії, яка також наголошує на політичному характері Берестейської унії. Більшість дослідників ыз православних конфесійних позицій показують народно-релігійну боротьбу руської шляхти та православного духовенства проти католиків і церковної унії. На думку А.Міроновича, російська історіографія концентрувалася в основному на вивченні негативних наслідків унії як розколу церкви. Незважаючи на серйозний археографічний доробок, значна частина праць російських істориків грішила описовим характером і обмежувалась акцентуванням конфліктів між православними і католиками. Проте науковці започаткували дослідження низки істотних проблем, розвинутих радянською історіографією.

Автор високо оцінив і доробок радянської історіографії, яка, на його думку, подала ґрунтовний аналіз унійних процесів у контексті економічних, культурних і суспільних змін. Новим явищем у радянській історичній літературі було трактування унії як одного зі способів суспільного утиску народних мас панівними класами і духовенством [25, 173].

На думку А.Міроновича, історіографія католицького спрямування звертає увагу на початки унії, а також на роль, яку вона мала виконати в Речі Посполитій (ідеться про універсальні засади латинського костюлу, який прагнув до єдності християн під зверхністю Риму). Натомість православні дослідники зосереджувалися в основному на причинах, які допровадили до занепаду уніатської церкви, трактуючи унію як подію, що сталася унаслідок діяльності польського уряду і католицької ієрархії, спрямованої на зміцнення і фаворизацію католицизму на теренах,

де колись домінувала православна церква. Світська польська історіографія підкреслювала насильницькі способи ліквідації унії російським урядом і боротьбу за її збереження. Російська історіографія зосереджувалася в основному, на висвітленні методів її впровадження та на антиунійній опозиції. Загалом, історики розглядали окреслену тему з церковного (католицького чи православного), національно-політичного (польського, російського, українського) погляду.

Найбільш докладно проаналізувала еволюцію поглядів польських науковців на історію православ'я та унії М.Папежинська-Турек [28]. Досліджуючи концептуальну парадигму праць XIX – початку XX ст., вона зазначила, що для ґрунтовної оцінки їхнього доробку необхідно брати до уваги те, що історіографія окреслювала не тільки традиційні міжконфесійні стосунки, але й політичну ситуацію. Так, польська історіографія певною мірою була спробою відповіді на русифікаційну політику російського уряду та православної церкви на землях, що належали колись Речі Посполитій. Унію трактовано як велику місійну справу, побудову мосту до православного Сходу [28, 44]. Дослідниця виокремила і певні напрями дослідження унійної проблематики в цей період. Підсумовуючи сказане, М.Папежинська-Турек зауважила, що для тогочасної історичної літератури характерне надмірне емоційне ставлення до проблеми. Автор стверджує, що тоді утвердився образ православ'я як меншовартісної конфесії, ворожої римо-католицькому костюлу і “польськості”; образ уніатства як кращого від православ'я, ближчого до католицизму і пов'язаного з “польськістю” [28, 48]. Цінними є рефлексії М.Папежинської-Турек стосовно контексту розвитку польської церковної історіографії у міжвоєнний період. Тоді на історико-церковні дослідження впливали радикалізація національно-визвольного руху українців, тогочасні польсько-українські конфлікти, загострення міжконфесійного протистояння, зміна статусу католицької та православної церков і ототожнення конфесійної належності з національною.

Предметом загальної дискусії в польській церковній історіографії стала оцінка значення унії в історії Польщі, тобто відповідність її державним інтересам Речі Посполитої та

католицького костьолу. Дослідниця виокремила в польській історіографії т. зв. “противників” і “прихильників” унії. Перші обстоювали погляд, що кориснішим для костьолу та держави було зміцнення на східних землях католицизму в латинській версії, і на підтвердження цього вказували на роль греко-католицизму у формуванні українського сепаратизму в Східній Галичині. Інші й надалі акцентували, що унія була найкращою формою державної асиміляції українців і білорусів і відповіддю на експансію православного російського Сходу.

У повоєнній історіографії автор виділила три напрями дослідження теми: світський, конфесійний православний і конфесійний католицький. У представників першого напрямку під впливом польсько-українських непорозумінь та натиском радянської історіографії сформувалося негативне ставлення до церковної унії. Конфесійна польська історіографія протягом кількох останніх десятиліть перебуває під впливом екуменічних ідей [28, 51 – 53]. Вона відрізняється також від історіографії попередніх етапів. Це проявляється, по-перше, у більш досконалішій формі викладу, збагаченні інтерпретаціями, насиченості висновками на основі фактографічного матеріалу, відсутності емоційного ставлення, ґрунтовній аргументації. Дослідниця зауважує і виразну тенденцію до пом'якшення негативних оцінок стосовно православної конфесії. Змінюється, на думку М.Папезинської-Турек, і образ греко-католицької церкви, розкриваються чинники, що зумовлювали слабкість унії. Водночас у польській історіографії зберігаються погляди на унійні процеси як найкращу дорогу до церковного зближення та вдосконалення східної церкви [28, 56]. Цьлком обґрунтованими виглядають прикінцеві висновки, що сучасна польська історіографія еволюціонує до об'єктивної оцінки історії конфесій, попри те, що існують певні стереотипи, характерні для давньої історіографії.

М.Папезинська-Турек спробувала також проаналізувати історіософські засади дослідження унії в російській, польській та українській історіографіях XIX – XX ст. [29]. Наукові візії стосовно унії, на її погляд, зумовлювалися двома факторами: конфесійною належністю громадськості, яка керувалася

“добром” для власної церкви, а також національною і державною ідентифікацією.

Розкриваючи національно-політичні чинники, що впливали на концепції науковців при висвітленні історії унійних рухів, М.Папежинська-Турек зауважила дві протилежні позиції: з одного боку, націй, політично, економічно і культурно домінуючих – російської і польської, а з другого – української і білоруської. Російська історіографія при висвітленні унійних процесів ставила собі за мету зміцнення політичного панування на західних теренах імперії та узаконення поділів Речі Посполитої. У наукових дослідженнях акцентувалося, що на землях Речі Посполитої проживав руський народ, який зазнавав національно-релігійних утисків, прикладом яких була Берестейська унія. Доводилося, що Росія мала моральний обов’язок прийти на допомогу цьому народу й історичне право захопити польські території. Ліквідація унії розглядалась як можливість уніатської людності повернутися до “віри батьків”. Отже, з імперсько-російської точки зору, боротьба з унією означала, з одного боку, боротьбу з польськими незалежницькими прагненнями, а з другого – з тенденціями формування української і білоруської національної свідомості. У радянській концепції унії, за М.Папежинською-Турек, “православ’я” і “руська народність” замінилися на “комунізм” і “радянський народ”. Унія і надалі пов’язувалася з польськістю або українським і білоруським національно-сепаратистичним рухом, який окреслювався як реакційний та націоналістичний [29, 46]. Науковець ретельно простежила і еволюцію поглядів польської історіографії на історію унійних процесів, відзначивши їхню різноманітність.

Вагомими підставами поглядів білоруських та українських істориків були потреби збереження етнічної, національної та релігійної самобутності. Так, у суспільній свідомості православних домінував одновимірний негативний образ унії. Згідно з ним, унія становила яскравий вияв одвічної загрози Заходу для греко-візантійської традиції та власної культурної окремішності. Її генезу та наслідки найчастіше інтерпретовано “Єзуїтською інтригою” та інтересами польського уряду. “Зрадниками” названо православних “архітекторів” унії, яких

звинувачено у розвалі рідної церкви, насланні на неї багатьох нещастя та зла. Відмінним був образ унії у свідомості уніатів.

В іншій своїй розвідці дослідниця зазначила, що в українській історичній науці виразно виокремилися дві орієнтації: східноукраїнська і галицька [27]. У межах першої сформувалась візія історії української церкви, в якій православ'я становило головний націотворчий чинник в історії України. Історики галицького напрямку, навпаки, підкреслювали значення уніатської церкви. Лише дехто (наприклад, В.Липинський) відзначав націотворче значення обох конфесій.

Цінними є погляди М.Папєжинської-Турек щодо умов розвитку української церковної історіографії у міжвоєнний період [10]. Вона насвітлила цивілізаційну дискусію, яка велася в українській пресі Галичини стосовно значення візантизму та латинства в історії України. Ця дискусія, на думку історика, мала важливе значення для тогочасного розуміння історичних витоків греко-католицької церкви й України загалом.

Дискусії в польській історіографії стосовно оцінки і значення Берестейської унії у XVII ст. та в подальший період аналізувала Т.Хинчевська-Геннель [19]; [20]; [22]; [23]. Вона охарактеризувала два найсуттєвіші напрями, кардинально відмінні між собою. Представники першого стверджували, що унія загалом була некорисною ні для польської, ні для руської спільнот Речі Посполитої, а навпаки, завдала непоправної шкоди їм обом; рація державного життя вимагала створення у XVII ст. автокефального патріархату в Києві, що, ймовірно, вберегло б Польщу від багатьох катастроф. Прихильники другого вважають, що унія була корисною для культурних процесів слов'янських народів як міст між латинським Заходом і грецьким Сходом. Її екуменічні культурні здобутки на терезах історії перевищують негативний внесок у розвиток українсько-польських відносин.

В українській історіографії І.Франко першим спробував проаналізувати здобутки унієзнавства XIX ст. Дослідник відзначив “надзвичайний і дивний факт”: протягом тривалого часу історики уніатської церкви недвозначно вважали унію нещастям Русі, плодом зради народу і батьківської віри, результатом єзуїтських інтриг (дослідник мав на увазі

львівських істориків М.Гарасевича, М.Малиновського та А.Петрушевича). Водночас молодша генерація уніатських богословів, за І.Франком, намагалася у своїх працях відновити апологетичне ставлення до унії в душі Петра Скарги [18, 167].

Після Другої світової війни основні етапи розвитку української церковної історіографії охарактеризував О.Оглоблин [9], вказавши на її молодий вік. Він окреслив історіографічні напрями, школи, інституції, які займалися проблематикою унієзнавства.

У другій половині ХХ ст. теоретико-методологічні підходи західної історіографії у дослідженнях церковної унії відзначено у статті Б.Гудзяка [3]. Дослідник вказав, що для західного церковно-історіографічного дискурсу останніх десятиліть характерна дискусія в методологічному плані. Історики шукають відповіді на запитання: чи культура Західної Європи була єдиною за своєю суттю – “християнською католицькою”, або, іншими словами, чи елітарна, книжна і клерикальна культура відрізнялася від фольклорної культури – т.зв. “народу” [3, 133]. Така постановка питання, як зазначив Б.Гудзяк, спонукала науковців до вивчення проблеми релігійної свідомості простих людей. Отже, щоб пізнати епоху, історики спрямували увагу від поодиноких героїв і подій на довготривалі процеси, суспільні ритми і колективну свідомість. Критичним є аналіз ученим доробку української церковної унієзнавчої історіографії в діаспорі. Найбільшим її досягненням, на думку Б.Гудзяка, є видання джерел з римських архівів.

Б.Гудзяк окреслив і перспективні напрями досліджень української церковної історіографії в галузі унієзнавства. Під сучасну пору перед істориками унії, за Б.Гудзяком, стоїть завдання остаточно зібрати джерельну базу, передусім у радянських архівосховищах. Необхідним є застосування антропологічної і соціологічної методології. Загалом, Б.Гудзяк дійшов висновку, що докорінне зрозуміння української церковної історії потребує ширшої постановки питання і спроб збагнути причини ключових поворотів на церковно-історичному шляху. Для цього необхідно передусім бачити українську релігійну історію на просторовому тлі східного й західного християнства,

використовуючи здобутки світової церковно-релігійної історіографії та методологію богословських і суспільних наук.

Доробок польського світського унієзнавства ХХ ст. проаналізовано у статті Г.Білякова і О.Білякової [2]. На їхню думку, польськими істориками унія оцінювалась неоднозначно, однак вони солідаризувалися в тому, що вона призвела до розколу руського народу, а для польської держави обернулася головно негативними наслідками. Характерною рисою досліджень 50-х – 80-х рр. ХХ ст. з історії Польщі та України, в яких окреслювалися проблеми церковної унії, було бачення історії Речі Посполитої ХVІ – ХVІІ ст. крізь призму класової боротьби та діалектико-матеріалістичної методології наукових досліджень. Підкреслимо, що поза увагою авторів залишився доробок конфесійної історіографії цього періоду. Загалом, дана розвідка є надто вибірковою в аналізі праць.

Теоретико-методологічні засади та особливості досліджень Київської церковної історичної школи в галузі унієзнавства висвітлені у праці В.Ульяновського [17]. У ній виділено характерні риси Київської церковно-історичної школи, відзначено високий документалізм напрацювань.

Стереотипи українського унієзнавства ХІХ – ХХ ст. спробував “викрити” І.Паславський [11, 10 – 11]. Він підкреслив, що українська церковна історіографія ХІХ ст. розвивалась у вкрай несприятливій духовній атмосфері. З одного боку, це вплив московського православ'я, з другого – позитивізму, який розвинувся на методологічних засадах європейського протестантизму і породжував релігійний нігілізм. Окрім того, українські історики ХІХ – поч. ХХ ст., на думку автора, вкрай некритично сприйняли відповідні оцінки великодержавної історичної науки щодо генези, рушійних сил і політичних мотивів Берестейської унії 1596 р. На висвітлення унійних тенденцій впливав антиунійний пафос козацького літописання [11, 10 – 11]. Унієзнавство радянського періоду не слід сприймати надто серйозно, оскільки історія церкви зазнала безпрецедентної фальсифікації. Історію української греко-католицької церкви радянська історична наука розглядала винятково з позицій великоросійських державних інтересів (москвоцентризм).

Основні візії історіографії унії проаналізовано в історіографічному огляді М.Довбищенка [6, 8 – 12]. Дослідник виділив головні напрями дослідження унії. Перший, репрезентований істориками православної орієнтації, поділяється на дві групи. Найбільшу становили викладачі Київської Духовної Академії і світські науковці, виховані в антикатолицькому дусі. В їхніх працях генеза унії пов'язується майже без винятку з єзуїтсько-католицькою експансією та зрадою лідерів унії. Науковець зазначив, що такий украї тенденційний підхід пояснюється тісним переплетенням конфесійних та політичних інтересів, які для них є визначальними критеріями в наукових дослідженнях. Традиції православної історіографії ХІХ ст. були сприйняті радянською наукою, при цьому було взято під опіку інтереси православної церкви. Водночас історик підкреслив, що визначальним критерієм досліджень був заідеологізований класовий підхід. Його застосування, а також украї упереджений аналіз історичних подій призвели до трансформації радянською історіографією історії церкви з науки в одну із форм ідеологічної роботи КПРС [6, 10]. Другу (меншу) групу також становлять науковці православної орієнтації (М.Грушевський, М.Костомаров, О.Левицький, С.Голубев, П.Жукович), які багато зробили для неупередженого вивчення історії унії. Засуджуючи унію, вони, все ж, ставилися до неї досить спокійно та врівноважено. Заслугою цих дослідників було, на думку автора, впровадження до наукового обігу великої кількості документів. Доволі високо М.Довбищенко оцінив і наукові розвідки істориків-краєзнавців.

Уніатський напрям в українській історичній науці, за М.Довбищенком, сформувався доволі пізно. Галицькі дослідники першого покоління – М.Гарасевич, А.Петрушевич, які перебували під впливом москвофільства, – у своїх наукових поглядах солідаризувалися з істориками православної орієнтації. У другій половині ХІХ ст., коли в Галичині з'явились історики з університетською освітою, започаткувався власне уніатський напрям, першим представником якого вчений вважає єпископа Юліана Пелеша [6, 11].

Щодо католицької і світської історіографії Польщі,

слушними є зауваги М.Довбищенка, що на їхні оцінки унійних процесів впливала трагічна доля Польської держави. Характерною рисою сучасної польської історіографії є уявлення, що унія завдала шкоди як польській, так і українській спільноті Речі Посполитої. Дослідник зауважив тенденцію до об'єктивності досліджень унійних процесів сучасними українською, польською та російською історіографіями.

На незадовільний стан досліджень історії греко-католицької церкви та перспективні завдання української церковної історіографії під сучасну пору вказав Я.Дашкевич [4]; [5]. Здобутки української греко-католицької історіографії міжвоєнного Львова у дослідженні унійної проблематики розглянуто у роботах Л.Тиміш [12]; [13]. Нею з'ясовано, що у концепціях науковців простежується переважно конфесійне бачення проблеми, яке реалізовується у спробах довести унійний характер української церкви; акцентовано, що дослідники міжвоєнного періоду виробили національні засади дослідження проблеми та продемонстрували її бачення з позицій поліваріантності релігійних процесів на українських теренах.

Підсумовуючи, зазначимо, що найбільш повно українськими та польськими науковцями проаналізовано еволюцію поглядів, концепції дослідників про передумови та наслідки поширення унії у західних єпархіях Київської митрополії. На нашу думку, більш повного історіографічного аналізу потребують дослідження, в яких розкривається багатоетапний процес переходу до унії західноукраїнських єпархій від Берестейського собору 1596 р. до початку XVIII ст. та роль у ньому церковних ієрархів.

Джерела та література

1. Біла С. Причини переходу Перемиської, Львівської та Луцької єпархій до унії (кінець XVII – початок XVIII ст.). До історіографії проблеми // Історія релігій в Україні: Праці XI-ї міжнародної наукової конференції (Львів, 16 – 19 травня 2001 року). – Львів : Логос, 2001. – Кн. I. – С. 95 – 101.

2. Біляков Г.Ф., Білякова О.Г. Берестейська унія в працях істориків ХХ ст. // Український історичний журнал. – 1996. – № 4. – С. 33 – 40.

3. Гудзяк Б. Західна історіографія і Берестейська унія // Богослов'я. – 1990. – Т. 54. – С. 123 – 136.

4. Дашкевич Я. 2000-річчя Ісуса Христа та українська історична наука // Історія релігій в Україні: Матеріали VIII Міжнародного круглого столу. – Львів, 1998. – С. 82 – 84.

5. Дашкевич Я. Унія українців та унія вірменів: порівняльні аспекти // Берестейська унія (1596 – 1996). Статті й матеріали. – Львів : Логос, 1996. – С. 74 – 86.

6. Довбищенко М. Уніатська церква на Волині кінця XVI – першої половини XVII ст. (регіональний, соціальний та духовний аспект) / Пам'ятки. Архів Української Церкви. – Т. 3. – Вип. 1. Документи до історії унії на Волині і Київщині кінця XVI – першої половини XVII ст. – К. : Б.В., 2001. – С. 7 – 92.

7. Марозава С.В. Берасцейская царкоўная унія 1596 г. у беларускай гістарыяграфіі. – Гродна : ГрДУ, 2002. – 132 с.

8. Марозава С.В. Уніяцкая царква ў этнакультурным развіцці Беларусі (1596 – 1839 гады). – Гродна : ГрДУ, 2001. – 352 с.

9. Оглоблин О. Українська церковна історіографія // Український історик. – 1969. – № 1 – 4. – С. 12 – 29.

10. Папезинська-Турек М. Візантинізм чи латинство? Дискусія в українській пресі Галичини міжвоєнного періоду про культурні цінності // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. – Львів : Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. – Число 3. – С. 403 – 417.

11. Паславський І. Між Сходом і Заходом. – Львів : Стрім, 1994. – 144 с.

12. Тиміш Л. Наукові семінари Миколи Чубатого в Греко-католицькій Богословській Академії (до питання про розвиток церковно-історичних досліджень у міжвоєнному Львові) // Вісник Київського національного університету. Історія. – Випуск 58. – К. : Київський університет, 2001. – С. 66 – 70.

13. Тиміш Л. Церковно-історичні дослідження у Львові у міжвоєнний період // Історія релігій в Україні: Праці X-ї міжнародної наукової конференції (Львів, 16 – 19 травня 2000 року). – Львів : Логос, 2000. – Кн. I. – С. 375 – 378.

14. Тимошенко Л. Польська історіографія Берестейської унії (кінець XIX – 30-ті рр. ХХ ст.) // Історія релігій в Україні: Праці XIII-ї Міжнародної наукової конференції (Львів, 20 – 22 травня 2003 р.). – Львів : Логос, 2003. – Кн. I. – С. 578 – 586.

15. Тимошенко Л. Як у 300-річчя оцінювала Берестейську унію російська православна церква? // Патріархат. – Нью-Йорк, 1995. – Ч. 11. – С. 21 – 26.

16. Тимошенко Л. *Aurea mediocritas* російського унієзнавства: зміна парадигми чи реанімація старих концепцій? // Український гуманітарний огляд. – Вип. 11. – 2005. – С. 104 – 120.

17. Ульяновський В. “Третя складова” історико-церковної школи КДА (замість післямови) // Просемінарії. Медієвістика. Історія церкви, науки і культури. – Вип. 1. – К., 1997. – С. 134 – 144.

18. Франко І. З історії Берестейського собору 1596 р. // Франко І. Збір. творів: У 50-ти т. – К. : Наукова думка, 1986. – Т. 46. – Кн. 2. – С. 166 – 178.

19. Хинчевська-Геннель Т. Берестейська унія в XVII столітті з польської точки зору // Держава, суспільство і Церква в Україні у XVII столітті. Матеріали Других “Берестейських читань” (Львів, Дніпропетровськ, Київ, 1 – 6 лютого 1995 р.). – Львів : Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 1996. – С. 87 – 108.

20. Хинчевська-Геннель Т. Польський погляд на Берестейську унію в XVII ст. // Берестейська унія (1596 – 1996). Статті й матеріали. – Львів : Логос, 1996. – С. 65 – 74.

21. Brückner A. Spory o unię w dawnej literaturze // Kwartalnik Historyczny. – T. X. – Lwów, 1896. – S. 578 – 644.

22. Chynchewska-Hennel T. Spory wokół unii brzeskiej (koniec XVI – XVII w.) // Warszawskie Ukrainoznawcze Zapiski. – T. 2. – Warszawa, 1994. – S. 28 – 35.

23. Chynchewska-Hennel T. Unia brzeska XVII stulecia w polskiej historiografii // Białoruskie Zeszyty Historyczne. – 1996. – № 2. – S. 31 – 40.

24. Fijałek J. Historjografja kościelna w Polsce dawniej i dzisiaj // Pamiętnik IV Powszechnego zjazdu historyków polskich w Poznaniu 6 – 8 grudnia 1925. – T. I. Referaty. – Lwów : Polskie Towarzystwo historyczne, 1925. – S. 1 – 8.

25. Mironowicz A. Unia brzeska w świetle historiografii. Uwagi o stanie badań // Chrześcijanin w świecie. – Warszawa, 1988. – № 8 – 9. – S. 161 – 175.

26. Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie. – T. II. Protokoły. – Lwów, 1936. – S. 163 – 171.

27. Papierzyńska-Turek M. Grekokatolicyzm i prawosławie jako wyznaczniki tożsamości narodowej w świetle ukraińskiej historiografii i myśli politycznej // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – 1997. – № 4 – 5. – S. 277 – 290.

28. Papierzyńska-Turek M. Prawosławie i grekokatolicyzm w polskiej historiografii i publicystyce historycznej // Spotkania polsko-ukraińskie / Red. Z. Mańkowski. – Lublin, 1992. – S. 45 – 57.

29. Papierzyńska-Turek M. Wizje unii brzeskiej w świadomości historycznej // Białoruskie Zeszyty Historyczne. – Białystok, 1996. – № 2. – S. 41 – 50.

30. Zakrzewski W. O historii Kościoła w Polsce. Przegląd najnowszych prac w tym przedmiocie // Przegląd Polski. – R. XVIII. – Kraków, 1884. – T. 72. – S. 152 – 179, 369 – 386, 531 – 551.

Била Светлана. Развитие униеведческих исследований: историография проблемы. В статье проанализирована историографическая литература по унионной проблематике, показаны основные достижения и тенденции темы. Доказано, что польская наука в исследовании особенностей развития униеведения имеет более давние традиции. Значительной объективностью характеризуются обобщающие оценки польскими учеными концепций, эволюции взглядов, достижений и недостатков церковной историографии по унионной проблематике. Утверждается, что труды украинских исследователей содержат значительный аналитический материал о генезисе и особенностях униеведческих студий, вклад в исследование проблемы церковно-исторических школ, научных центров и ячеек.

Ключевые слова: униеведение, унионные процессы, унионная проблематика, церковная историография.

Bila Svitlana. The development of the Uniate Church Studies: historiography of problem. In the article historiography literature from the Uniate church issues has been analyzed, basic achievements and tendencies of theme shown. It has been proved that the Polish science in research of development peculiarities of the Uniate Church Studies has older traditions. Summarizing estimations, done by the Polish research workers of conceptions, evolutions of views, achievements and drawbacks of church historiography from the Uniate church issues have been characterized. It becomes firmly established that Ukrainian researchers' works contain considerable analytical material about the genesis and peculiar features of the Uniate Church Studies studios, contribution to the research of the issue of church historical schools, scientific centers.

Key words: Uniate Church Studies, Uniate church processes, Uniate church issues, church historiography.